

DEBORAH FELDMANOVÁ

EXODUS,

DOPLNĚNÉ VYDÁNÍ

MOJE CESTA DO BERLÍNA

OD AUTORKY
BESTSELLERU
UNORTHODOX

Biografie

xyz

Exodus

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na

www.xyz.cz

www.albatrosmedia.cz

Deborah Feldmanová

Exodus – e-kniha

Copyright © Albatros Media a. s., 2022

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

DEBORAH FELDMANOVÁ

EXODUS,

DOPLNĚNÉ VYDÁNÍ

MOJE CESTA DO BERLÍNA

**OD AUTORKY
BESTSELLERU
UNORTHODOX**

Biografie

xyz

Deborah Feldmanová

EXODUS

xyz

Části této knihy Deborah Feldmanové
byly publikovány v její knize *Exodus*, která byla vydána
v USA v roce 2014.

DEM ANDENKEN MEINER
UNVERGESSLICHEN
GROSSMUTTER GEWIDMET!

VĚNOVÁNO PAMÁTCE
MÉ NEZAPOMENUTELNÉ BABIČKY!

Poznámka autorky

Nikdo by nečekal, že si příběh o útěku z chasidské komunity najde cestu k tolika čtenářům, a už vůbec ne já sama. S návrhem na knižní zpracování svého příběhu jsem se v roce 2009 setkala na mnoha místech pouze se zdvořilým odmítnutím. Označili ho za příliš lokální, týkající se pouze velmi specifické skupiny, vhodný k publikaci nanejvýš tak v nějakých regionálních novinách nebo časopisech. Později mi sice jeden nakladatel šanci dal, nicméně mě varoval, abych si příliš velké naděje nedělala. Když se tedy téměř přes noc stala kniha *Unorthodox: Skandální odmítnutí mých chasidských kořenů* úspěšnou (s podtitulem přišlo prozíravé marketingové oddělení, aby zvýšilo šance knihy na úspěch), pěkně nás to všechny zaskočilo. Jako kdyby se mi najednou podařilo ostatní přesvědčit, že i ten můj je nakonec přece jen americký příběh, podobný všudypřítomným memoárům uprchlých mormonů a mennonitů nebo vzpurných amišských teenagerů z televizních reality show. Redaktoři, publicisté a agenti se dokonce začali zamýšlet nad tím, zda není v útěku z náboženské sekty v honbě za svobodou a štěstím skutečně cosi amerického.

Nakladatel se pochopitelně snažil navázat na úspěch knihy *Unorthodox*, kterou jsem zakončila přesně v okamžiku, kdy jsem svou komunitu opustila. Učinila jsem tak nikoli proto, že bych chtěla čtenáře připravit o uspokojujivé zjištění, jak to vše dopadne, ale protože jsem ji napsala příliš brzy po mém odchodu a sama jsem ještě nevěděla, co bude dál. Navrhl mi tedy, abych se pustila do dalšího memoáru a nadšeně mi doporučil procestovat celou zemi a psát o tom, jak se ze mne konečně stala Američanka. Sex, drogy a rokenrol, řekl mi tehdy. Jako kdyby americká identita spočívala pouze v přijetí hédonistického životního stylu, který moje původní rodina a komunita považovaly za těžký hřích. Po ničém jiném jsem netoužila víc než po možnosti v psaní pokračovat, a přiblížit se tak své vytoužené kariéře spisovatelky. I přes všechny počáteční úzkosti jsem se rozhodla to zkusit a dát do toho úplně všechno.

Brzy jsem si však uvědomila, že se ze mne nejspíš Američanka nikdy nestane. Vyrůstala jsem ve světě, který se více než čemukoli jinému podobal evropskému *štetlu* osmnáctého století, kde jsem mluvila úplně jiným jazykem, byla jsem ponořena do naprosto odlišného kulturního prostředí a místo občanského práva jsem se musela řídit právem náboženským. Možná je útěk skutečně součástí americké tradice. Pokud tomu ale tak je, tak jedině proto, že je zároveň americkou tradicí vytvářet a chránit takové světy, před kterými je potom třeba utíkat. Spojené státy se v mém případě nemohly stát zemí, kterou znám a které důvěřuji. Nikdy bych se tu nemohla cítit jako doma.

Rukopis, který jsem nakonec svému nakladateli předložila, by se dal zčásti označit za průzkum nehostinného území a zčásti za

EXODUS

dlouho očekávané odhalení mých vlastních rodových kořenů v zahraničí. Cítala jsem se rozpolcená mezi dvěma osobnostmi: tou, kterou ode mne všichni očekávali, a tou, ke které jsem cítila přímo magnetickou přitažlivost. Toužila jsem psát o té druhé, ale bylo mi řečeno, že je to příběh příliš eurocentrický. Američané chtějí číst především sami o sobě, trval na svém můj vydavatel. Ty představuješ americký sen, o tom musíš napsat! Navzdory všem překážkám jsem se nakonec přestěhovala na kontinent, který narativní tradicí doslova oplývá a stala se ze mě Evropanka. Svým způsobem jsem vycítila, že nepřicházím s tím „správným“ příběhem, a už vůbec ne s image „americké“ osobnosti, a proto bych neměla příběh své životní pouti sdílet. Pustila jsem se tedy do psaní v jazyce, který je mnohem bližší mé mateřštině, a stala jsem se součástí nové, přesto však staré kultury s větší lehkostí, než bych si kdy dokázala představit. Začala jsem psát o svých evropských zážitcích pro Evropany.

Celosvětový úspěch seriálu *Unorthodox* společnosti Netflix, který inspiroval překlady mého díla do nespočtu cizích jazyků, nám i po tolika letech dokazuje univerzálnost této životní cesty. Bez ohledu na geografická specifika mého post-náboženského exodu, publikum pro tyto příběhy již není ani lokální a ani regionální, jak se mnozí kdysi obávali. Pokladnice našich příběhů se stává čím dál tím častěji společným zdrojem nás všech a překračuje všechny hranice kultury, identity a jazyka. Právě v důsledku této proměny vám mohu nabídnout plně realizovaný příběh, k němuž se vracím z pozdějšího úhlu pohledu. Přestože trajektorie mého života nabrala po odchodu z chasidské komunity překvapivé obrátky, jsem silně přesvědčena, že se prokáže i její univerzálnost.

Předmluva

Vyrůstala jsem v městské čtvrti Williamsburg, na území, které patří komunitě satmarských chasidů. Jako děti jsme se zde učili starodávným náboženským zákonům, které pocházejí z dob chrámu, z období před diasporou. Z dob, kdy měl ještě židovský lid pocit bezpečného domova a svou důstojnost. Vzhledem k tomu, jak se od té doby naše poměry změnily, jedná se dnes o zákony spíše abstraktní. Příležitost je uplatnit se nám naskytla jen zřídkakdy, přesto se ale staly součástí ohromného dědictví, které nám mělo poskytnout útěchu v tom, co je považováno za naše dočasné období vyhnanství.

Jediné místo, kde tyto zákony neplatily, byla zahrada mé babičky. Byl to dost možná jeden z posledních pozemků ve Williamsburgu, který se zatím nikomu nepodařilo zalít cementem. Dědeček k tomu kousku půdy choval téměř posvátnou úctu a při obhospodařování tohoto malého ostrůvku zeleně se řídil složitými zemědělskými zákonitostmi, jako kdyby se jednalo o hospodářský projekt spíše než o osobní útočiště mé babičky. Bubby se do své vzácné a nádherné svatyně uchylovala pokaždé, když potřebovala trochu klidu. Dědeček trval na tom, aby se vše

v našich životech podřídilo náboženskému řádu, což se týkalo úplně všech aspektů, a tak nebylo možné přehlížet ani zahradu. Možná mu byla neúprosná disciplína útěchou poté, co na vlastní kůži zažil chaos války. Babička, která také přežila holokaust, však raději zůstávala věrná řádu přírody. Po celý jejich manželský život to mezi nimi jiskřilo konfliktem vzájemně neslučitelných loajalit a ten stejný konflikt se pravděpodobně velmi brzy zažehl i v mé vlastní duši. I v tomto případě nakonec zvítězilo přesvědčení mého dědečka a zahrada, o kterou se babička tak láskyplně v průběhu let starala, se musela podřídít biblickým zákonům. Neúprosné uplatňování těchto starobylých nařízení se stalo tomtu miniaturnímu ráji smrtelným. Pro mne to svým způsobem znamenalo také ztrátu mé milované babičky, ale to jsem si uvědomila teprve až po letech, kdy jsem se náhle musela potýkat s její fyzickou nepřítomností. Citově a duchovně jsem však její ztrátu pocítila již dříve, když se mi pod tíhou svého věku ztrácela před očima a neúprosně se vzdalovala do světa, který vždy patřil jen jí.

...

Ve světě, ve kterém jsem vyrůstala, nás náboženské zásady pronásledovaly na každém kroku. Byly všudypřítomné, narušovaly naše soukromí a nebylo před nimi úniku. Jenže já jsem si už tehdy myslela, že znám Boha lépe než jiní lidé, třeba i mnohem starší a moudřejší než já. Dokonce jsem je podezřívala, že ho ani trochu nepochopili. Byla to ale jen domýšlivost dětství, které se zatím nesetkalo se zoufalstvím ponížení a utrpení. Tito lidé přežili apokalypsu, a tak si v záchvatu nekontrolovatelného vzteku

EXODUS

vyčarovali nového, postapokalyptického Boha. Proto už má komunita nevyužívala nejrůznějších shovívavostí a svolení, která kdysi poznamenávala naše náboženství jako složitá výšivka na prostém plátně. Naopak, chtěli se do toho neposkvrněného plátna zavinout ještě pevněji s nadějí, že jim těsnost struktury a víry znovu navrátí pocit bezpečí, kterého byli násilím zbaveni. Čím více se okolní svět otevíral, tím více se oni uzavírali sami do sebe.

Podobně jsem měla se všemi těmito předpisy splynout i já, zatímco jsem dospívala v našem malém *šetlu*, ale mé vnitřní síly se nejspíše spikly, a vybojovaly tak dostatek duševního prostoru, ve kterém mohly vzkvétat nezávislé myšlenky. Později jsem pak zoufale pociťovala nedostatek fyzického prostoru, kde bych své vlastní myšlení mohla uplatnit, a tak jsem musela odejít do světa, abych se už nikdy nevrátila. Jakmile jsem tak učinila, musela jsem se ihned zbavit své obligátní osobnosti, kterou jsem si s sebou po celá ta léta nosila jako ulitu. Pevně jsem věřila, že pod ní objevím své pravé já, které vyraší jako mladý stromek z čerstvě nakypřené zeminy.

Brzy jsem však zjistila, že obě mé osobnosti – ta, která měla být autentická, i ta, která byla jen strojená – mají společné a nerozlučně propletené kořeny. Ty jsem jako celek zpřetrhala při svém útěku. Trvalo nějakou dobu, než jsem si uvědomila, že když se v této spleti kořenů pokusím některé z nich utnout ve snaze zbavit se té části mé identity, od které jsem se chtěla osvobodit, bude mi to spíše ke škodě než k užitku. Když jsem se konečně ocitla na druhé straně neviditelné bariéry, která mě dříve obklopovala, byla jsem si jistá, že tam někde na mě čeká má budoucnost, ale netušila jsem, jakým směrem se vydat a jak proplout prázdnotou

mezi těmito dvěma body: tím, co bylo, a tím, co mělo přijít. Jediné, co si v sobě stále nosím, je jakýsi morální kompas, který mi vštípila má babička. Její duch ve mně pokaždé ožije a jako chvějící se magnetická jehla mi ukazuje ten správný směr. A právě tato síla mi pomohla si uvědomit, že nebude nutné zbavit se minulosti, abych doplula až k tomu vzdálenému a v mlze zahalenému břehu. Musím se do ní naopak vrátit a propojit zprerhané vazby minulosti se svou budoucností. Potřebovala jsem se tedy zaměřit na tu část plátna, kde byly vazby ještě dostatečně silné, abych na ně mohla navázat. Musela jsem tu propast uzavřít, jako kdybych zašila tržnou ránu. Musela jsem usmířit síly, které se vždy jevily jako protichůdné, i když byly ve skutečnosti po celou dobu jen komplementárními částmi celku.

...

Až teprve nyní, po více než deseti letech od mého odchodu z chasidské komunity, bylo těmito dvěma osobnostem, které se vyvíjely sice bok po boku, přesto však oddělené jedna od druhé, konečně umožněno se propojit. A tak v tomto staronovém světě poprvé zažívám opravdový pocit celistvosti. V mém povědomí zůstává i nadále paměť minulosti, a to nejen té nedávné, ale i té hlubší a starší, která jí předcházela. Díky tomu jsem získala schopnost představit si budoucnost jako něco nekonečného a bezvýhradného, něco, co je jen v našich společných rukou, a ne v rukou náladového a osobitého Boha.

Tato kniha vykresluje období v mém životě, kdy jsem si připadala jako uprchlík. Poznala jsem několik dalších lidí, kteří se

EXODUS

v minulosti vydali tou samou cestou. Někteří z nich si však bohužel již před léty vzali život. Koneckonců představme si, co se stane, když otevřete dveře a za nimi není nic než jen prázdnota. Jaký osud nejspíš čeká každého člověka, který se vydá na cestu bez zpáteční jízdenky? Tuto otázku jsem si za posledních deset let kladla téměř denně. Je vůbec možné dorazit do cíle? Každá čerstvá zpráva o další sebevraždě pro mne byla šokující a mé vlastní zásoby naděje se tenčily. Na tuto otázku si musel odpovědět každý sám a skok do prázdna byl pro některé tím jediným řešením. Ptala jsem se sama sebe, proč jsem tak neučinila i já. Ten hlavní důvod jsem si však uvědomila až později. Bylo to tím, že jsem v té době již stála pevně nohama na zemi. Bála jsem se, že odchodem z komunity ztratím jediný zdroj lásky a krásy v mém životě: mou babičku. Nakonec to byla právě její osobní cesta, která mi pomohla najít tu mou, a já se po ní vydala, i když opačným směrem. Babiččina láska k harmonii mě naučila propojit všechny nesoudržné části mé osobnosti. Evropský kontinent mě přitahoval přímo magnetickou silou. Toužila jsem se vrátit na místa, o kterých se v mé komunitě mluvilo jako o spálené zemi. Všem navzdory už tedy nejsem tou, která utekla nebo utíká, ale tou, která se vrátila.

Berlín, 2020

1.

FRAGEN

פראגן

OTÁZKY

Bubby, jsem stoprocentní Židovka?

V době, kdy se ji mé osmileté já poprvé odvážilo vyslovit, ležela tato otázka v mé hlavě již hodně dlouhou dobu. Ve svých myšlenkách jsem vždy tíhla více k pochybnostem nežli k víře a obávala jsem se, že tato skutečnost nevěstí nic dobrého. Způsob života, jaký vedla naše komunita, mi nikdy nepřipadal přirozený, přestože jsem věděla, že bych tak uvažovat neměla. Jak se zdá, podobnou anomálií jsem tu byla postižena pouze já, což by se možná dalo vysvětlit genealogickou kontaminací. Tuším, že jsem v očích ostatních poskvrněná matčíným rodokmenem, ale to by znamenalo, že i ona byla poskvrněná jakýmsi tajemným a dávno zapomenutým předkem z minulosti. Jedině to by vysvětlovalo, proč jsem taková, jaká jsem, a proč nemůžu být stejná jako ostatní.

Bubby, jsem určitě stoprocentní Židovka? Opakuji svou otázku. Myslím, že na tom, zdali jsem či nejsem skutečná Židovka, bude záviset můj osud. Potřebuji to vědět. Potřebuji mít alespoň nějakou naději, že tu mám své místo.

Co je to za hloupou otázku! Okřikne mě Bubby místo odpovědi. *Proč bys neměla být Židovka? Všichni v naší komunitě jsou Židé, ujišťuje mě s úsměvem.*

Jak se může smát takové vážné otázce? A jak si tím vůbec může být tak jistá?

Stačí se podívat kolem sebe, pokračuje. Všimni si, jak odděleně žijeme od ostatních. Vždycky jsme takhle žili. Židé se nemíchají s jinými lidmi a ostatní se nemíchají s námi, tak jak si můžeš myslet, že zrovna ty nejsi stoprocentní Židovka?

V té době by mě nikdy ani nenapadlo zkoumat, proč má tolik lidí v naší komunitě světlé oči, bledou pleť a plavé vlasy. Babička se sama vždy hrdě chlubila svými blondatými dětmi. Světlá barva a další nestereotypní židovské rysy zde platily za ceněnou komoditu, neboť člověka předurčovaly k tomu, aby mezi ostatními obstál. Zdálo by se, že to byl od Boha dar jakéhosi převleku, který však poskytoval zcela nahodile, přestože se nás vždy snažili přesvědčit, že podobná privilegia rozdělují podle přesně stanoveného systému. Absence blondatosti by tedy mohla být spojována s jistou duchovní podřadností nebo také naopak, podle toho, z jakého úhlu se na věc díváte. Když jsem se v sedmnácti letech poprvé setkala se svým budoucím manželem, všimla jsem si především jeho zlatavých vlasů a zaměřila se na to, jaký význam by mohly mít pro můj genetický odkaz. Nejvíc ze všeho mě zajímalo, zda se jedná o gen dostatečně silný, aby mi zaručil zlatovlasé děti.

EXODUS

Děti, které by byly v bezpečí, kdyby se svět uvězněný v neměnném vzorci oběžné dráhy obrátil proti nim.

Nyní již chápu, že tyto východoevropské rysy a světlá barva dokonale odpovídají genetickým studiím, které již dávno potvrdily, že nikdo z nás není stoprocentní. K nám se ale tyto poznatky nikdy nedostaly, a i kdyby tomu tak bylo, nikoho by to nezajímalo. V naší komunitě panuje neochvějná víra, že dokud zůstaneme odděleni, zůstaneme také neposkvrněni. Výrazy jako čistota a neposkvrněnost nemají původ v našem jazyce a nejsou součástí našeho slovníku. Pro označení něčeho „čistého“ se u nás používá výraz *tuhor*, ten se ve svém původním významu vztahuje pouze na čistotu duchovní. Znamená to tedy být čistý od úmyslu a od hříchu. V chasidské tradici tento druh čistoty údajně převažuje nad důležitostí silné rodové linie.

Posedlost čistotou pokrevní linie se objevila až později, možná jako přímý důsledek ideologie a zákonů, které nás definovaly vyloučením. V hitlerovském Německu tomu nebylo poprvé, kdy stačila jen jediná kapka židovské krve, a tak se ti, kdo mohli, snažili tuto kapku skrýt a popřít její existenci. Ti, kteří tak učinit nemohli, se z instinktivní nutnosti ochrany uchýlili k zatvrzelé hrdosti. Přišli tedy se svou vlastní formou neposkvrněnosti. Aby mohli prokázat svůj nedotčený původ, vytvářeli si rodokmeny, které sahaly zpátky i tisíc let. Diskriminovali ostatní Židy, kteří své ryzí postavení prokázat nemohli. Stejně jako nacisté, i oni propadli falešnému a zrádnému kokonu pokrevní identity. Jeli-kož jim nebylo umožněno stát se součástí toho jiného světa, bylo pro ně výhodnější stvořit si svůj vlastní. Vytvořili tak cosi jako speciální klub, jehož se mohli stát členy. To my jsme *tuhor*, říkali

o sobě, a pochopitelně tím nemysleli jen naše duše, ale tentokrát i naši krev.

Pokud mi v žilách koluje židovská krev, musí být židovská i má duše. A to je ten důvod, proč to potřebuji vědět. Chci pochopit, jak přesně se do mě židovství otisklo. Co konkrétního jsem zdělila? Jak mohu tento pojem proměnit v něco uchopitelného? Ve skutečnosti se ale za všemi těmito otázkami skrývá otázka nejdůležitější: Co mohu udělat, aby pro mne bylo mé židovství snesitelné?

Bubby ke mně promlouvá jako duchem nepřítomná, zatímco za stolem prohlíží jednotlivé zelné listy pod zářivkou, aby v nich nebyli červi, protože to už by pak nebyly košer. Vysvětluje mi, že Bůh stvořil ostatní národy této země jen proto, aby mohly nenávidět a pronásledovat židovský národ. Nakonec je to právě tato protikladná síla, která nás definuje, podobně jako když Bůh stvořil noc a den nebo tmu a světlo. Potřebujeme jedno, abychom mohli definovat druhé. Naše židovství existuje právě v kontextu pokusů o jeho vymýcení.

Snaží se mi snad vykreslit okolní svět jako děsivé místo, které už nikdy lepší nebude, protože pak bychom si nemohli odůvodnit naši existenci? Když z jejich úst slyším něco tak šíleného, mám pocit, že to snad ani nemůže myslet vážně. Jen papouškuje to, co říká rabín, a co všichni v komunitě neustále opakují. Nejspíš bychom sami sebe dost přeceňovali, kdybychom se domnívali, že všechno zlé na tomto světě bylo stvořeno k našemu utrpení. Nebyla by snad taková arogance sama o sobě hříchem? Považovat své vlastní utrpení za to nejsvětější ze svatých, podřizovat se mu jako orchestr svému dirigentovi, obětovat osobní vůli ve prospěch nějaké vrcholné režijní vize?

EXODUS

Přestože se v naší komunitě s nežidovskými obyvateli nestýkáme, a pokud se tak při nějaké výjimečné příležitosti stane, je potom kontakt přísně regulován, dobře vím, že Bubby měla opravdové vztahy s lidmi nežidovského původu ještě předtím, než se připojila k satmarské sektě. Vyprávěla mi o malé vesnici, kde měli její rodiče svůj obchůdek, a o sousedech, kteří si tam k pumpě na dvorku chodili vyrábět z běžné vody sodovku a na oplátku jim za to nosili drobné dárky. Přinášeli s sebou také vejce, mléko a maso a měnili ho s jejími rodiči za různé zboží, které v krámku prodávali. Vzpomínala, jak ji rodiče poslali bydlet k bohaté babičce do města, když už byla příliš stará na to, aby spala ve společné ložnici se svými deseti sourozenci, a na ty elegantní dámy s nóbl francouzskými klobouky a kožešinovými štolami, které babička zvala na čaj, zákusky a karty. Se svou babičkou jezdila také do různých evropských lázeňských měst, ubytovávaly se tam v lázeňských hotelech a stýkaly se s lidmi z celého kontinentu. Jenže to všechno se odehrálo ještě před válkou a sňatkem s mým dědečkem. Poté, co s ním vstoupila do nové komunity rabína Joela Teitelbauma, už se nemohla stýkat s nikým jiným než jen s lidmi, kteří byli stejní jako my.

Pak si ale vzpomenu, jak si zrovna nedávno vybrala tu paní na úklid. Čirou náhodou jsme se spolu připlety do míst, kde se pravidelně odehrává jakýsi rituál, kterého se účastní většina žen v domácnosti z Williamsburgu. Na rohu Marcy a Division Avenue, přesně v místech, kde obě ulice tvoří most nad dálnicí, se každé ráno seřadí nelegální přistěhovalkyně z Polska a někdy i z Litvy, Slovenska nebo Ukrajiny, aby si tu na černém pracovním

trhu trochu přivydělaly. Ponižující vyjednávání tak probíhá za hlasitého doprovodu troubících klaksonů a dunění aut projíždějících po vymlácené silnici. Chasidská hospodyně se k seřazeným ženám přiblíží, každou z nich si pečlivě prohlédne, jako kdyby chtěla zhodnotit její fyzickou kondici, a té, kterou si nakonec vybere, dá křivým prstem pokyn, aby přistoupila blíž. Poté dojde na nabídku, která je většinou dost nízká: pět dolarů za hodinu. Pokud si vybraná žena ten den dodá odvahy, protože je brzy a ve skupince jich zatím ještě moc není a ona se domnívá, že jsou její šance dobré, zkusí navýšit na osm. Nakonec si plácnou na šesti. Potom ty dvě společně vyrazí a uklízečka kráčí o několik kroků za hospodyní na znamení své podřízenosti. Bude ji následovat až do domu, kde na ni čekají ty nejpodřadnější a nejpotupnější práce, kterých musí být paní domu ušetřena.

Velmi dobře si uvědomuji, že je tato hra na výběr jen jakýmsi bizarním zrcadlem kolektivní paměti. Vnímám ji jako nevědomě zděděnou vendetu, která se zde ve zmenšené podobě odehrává na pozadí drátěného dálničního plotu. Příběh zakladatelů naší komunity, přeživších, kteří byli kdysi „vybráni“ nežidy a byla jim navracena budoucnost mezi živými. Pokaždé, když na pokyn židovské hospodyně některá z uklízeček vystoupí z řady, jako by se tu odehrávalo to samé zvrácené představení, v němž si však tentokrát herci prohodili role. Bylo to malé, ale hmatatelné zadosťučinění. Přesto se moje babička až do onoho dne ničeho podobného neúčastnila.

Tou ulicí jsme procházely čistě náhodou, když jsme domů vláčely těžké tašky s nákupem. Babička se zničehonic zastavila a upřeně se zadívala na jednu z žen, která stála ve skupince

EXODUS

společně s ostatními. Všechny uklízečky se tlačily vpřed a pokřikovaly na hospodyně, ale tato žena s prošedivělými hnědými vlasy tam jen stála zády opřená o plot, ruce zkřížené na prsou a pohled upřený do země, jako kdyby jen čekala, až si ji někdo vybere. Byla příliš hrdá na to, aby se o to sama doprošovala. Babička úplně ztuhla, jako kdyby se zasnila. Položila jsem tašky s nákupem na zem a zvědavě jsem té scéně přihlížela. Bubby ukázala prstem na tu ženu.

Ty, řekla. Žena zvedla hlavu.

Magyar vagy, promluvila znovu Bubby, ale znělo to spíše jako konstatování než jako otázka.

Žena vypadala překvapeně. Přikývla a přikročila blíž. Potom ze sebe začala chrlit proud maďarských slov, jako by je v sobě již celé hodiny zadržovala a teď jí někdo dal svolení vypustit je konečně všechna ven. Chytila Bubby za rukáv a její tělo se vymrštilo ze skupiny ostatních žen, které tam stály. Uklonila se před babičkou tak, že se až zdálo, že nás tím podlézavým pukrletem prosí, abychom ji ušetřili toho strašného vyčkávání, té hanby, že tam stojí mezi posledními, a strachu, že se ten den bude muset vrátit domů bez nejmenšího výtěku.

Vůbec netuším, jak mohla babička vědět, že ta žena je Maďarka. Maďarky se na rohu této ulice objevovaly jen zřídka, což byl taky jeden z důvodů, proč babička pokaždé odmítala najmout si jakoukoli uklízečku. Jednak se jí nelíbilo, že by se s nějakou Polkou ani nemohla domluvit, a hlavně jim také vůbec nedůvěřovala. Namísto toho si všechnu hrubou práci oddřela sama, shrbená na kolenou s hadrem, kartáčem a kbelíkem vody. A teď tu před ní stála opravdová Maďarka, která navíc ještě pocházela z toho

samého kraje a ani věkově mezi nimi nebyl velký rozdíl. Poznala snad v té ženě někoho ze své minulosti? Nebo v ní viděla jen všechny ty sousedy z dětství? Ty, kteří byli jejich přáteli, dokud se politické klima nezměnilo, a kteří si potom vesele přivlastnili jejich domovy a životy, o něž oni byli násilím připraveni. Loajalita budiž zapomenuta. Všichni gójové jsou takoví, říkávala. Jen čekají, až budou moci těžit z naší zkázy. Tak je stvořil Bůh. Jsou bezmocní a nedokáží se postavit své vrozené přirozenosti.

Stále jsem ale nechápala, zda se Bubby rozhodla vzít si tu uklízečku s sebou domů z lítosti, nebo z jakési osobní touhy po pomstě. Zdálo se, že se mezi ní a ženou, která kráčela po jejím boku, vytvořilo nějaké lidské pouto. Žena bez ustání brebentila tím tajemným jazykem, kterým jsem vždy slyšela mluvit jen své prarodiče, a byla celá rozechvělá radostí, že si ji vybral někdo, kdo jí rozumí. Cítila Bubby skutečně loajalitu k někomu, kdo s ní sdílel společný původ, i když ten člověk nebyl Žid? Nebo jen měla potřebu jí dokázat, že se okolnosti minulosti změnily, a pochlubit se vším, čeho tady v Americe sama dosáhla? Ukázat té ženě svůj čtyřpodlažní dům z hnědého pískovce, se všemi jeho lustry a koberci a krajkovými závěsy až na zem? Ukázat jí, která strana dějin nakonec triumfovala?

Pozorovala jsem ji, jak si ženu bere s sebou do kuchyně, aby jí tam předala různé úklidové prostředky a vysvětlila jí, co bude muset udělat. Úkony, kterých se většinou ujímala ona sama, případně je přenechávala mně, naše každodenní rutina žehlení, utírání prachu a leštění nábytku. Znepokojilo mě, že ženu nepožádala, aby umyla podlahu. Domnívala jsem se, že by to bylo něco naprosto samozřejmého. Babička se mohla kochat pohledem na

EXODUS

to, jak v jejím prostorném a útulném domě klečí na kolenou žena nežidovského původu z jejího rodného kraje a drhne podlahu. Nechtěla jsem nutně vidět tu neznámou ženu poníženou, ale napadlo mě, že by takový zážitek mohl babičce poskytnout pomyslný pocit zadostiučinění. Myslela jsem si, že by to mohlo zmírnit hořkost toho starého, ale stále přetrvávajícího pocitu zrady, o kterém se v mé přítomnosti zmiňovala jen zřídka, ale který stále ještě hořel hluboko v jejích vzpomínkách.

Po několika hodinách strávených nenáročnými domácími pracemi přivolala babička ženu ke kuchyňskému stolu, aby si udělala přestávku a naobědvala se s námi. K mému velkému překvapení ji přijala u svého stolu a posadila se naproti ní, jako kdyby si byly naprosto rovné. Dokonce jí naservírovala oběd na svátečním porcelánovém nádobí. Její chování mě trochu zmátlo a přemýšlela jsem, zda se z její strany nejedná o nějaký vychytralý a dobře promyšlený plán, či zda je to jen další svědectví babiččiny ušlechtilé povahy. Bubby rozmrazila plněné zelí, což je tradiční pokrm z její domoviny, který se těší velké oblibě i v naší komunitě. Pozorovala jsem tu ženu, jak se natěšeně pouští do jídla a po celou dobu přitom vzrušeně štěbetá v maďarštině. Z jejich hovoru se mi podařilo zachytit jen útržky. Mluvily spolu o nejrůznějších variantách tohoto receptu a ona vyprávěla, jak tyto závitky připravovala její matka. Nadšeně Bubby vychvalovala její kuchařské umění. Bylo nadevše jasné, že se snaží získat si babiččinu přízeň. Bezpochyby tak dělala cíleně, neboť bylo všeobecně známo, že všechny tyto ženy usilují o získání stálé pracovní pozice, aby pak nemusely každý den postávat na rohu ulice a čekat, až si je někdo vybere. Stálé pracovní místo pro ně znamenalo jistotu, možná i o něco lepší

peníze a také doporučení jiným rodinám, pokud pracovaly dobře. Příliš dlouhé vyčkávání u plotu bylo známkou toho, že nepatříte mezi ten nejlepší výběr. Vaše hodinová mzda se tak snižovala a snižovala, až nakonec nepřicházely už vůbec žádné nabídky. To byla noční můra všech uklízeček. Mohli jste to vyčíst z jejich očí, když jste tím místem procházeli v pozdních ranních hodinách. V té době sem zavítalo už jen několik málo opozdílů, a jak čas plynul a dav řídil, jejich šance na úspěch byly čím dál tím mizivější. Navíc kolem začalo zlověstně kroužit policejní auto. Iritovalo mě podezření, že by ta žena mohla mít nějaké postranní úmysly.

Zatímco ona mlela a mlela, babička toho moc nenamluvila. Jednou rukou si podpírala bradu a druhou přejížděla po vzorku na ubruse. Čas od času jen přikývla nebo v maďarštině prohodila něco jako „ano“ nebo „chápu“. Když žena dojedla, Bubby si od ní vzala talíř a šla ho ke dřezu umýt. Potom připravila kávu a naservírovala ji v otlučeném bílém hrnečku. Vedle něj položila na ubrus dvacetidolarovou bankovku.

Pro dnešek už další práci nemám, prohlásila rezolutně. Máme hotovo.

Žena se zatvářila zklamaně. Zadívala se na bankovku na stole. Tři hodiny práce plus spropitné.

Přijdu příští týden, ano? Ruce, které svíraly šálek s kávou, se jí třásly.

Babička na to neřekla nic, jen nesouhlasně zavrtěla hlavou. Pak ale, možná z lítosti, dodala: *Neberte si to osobně. Nikdy si na práci nikoho nenajímám. Raději si dělám vše sama.*

Žena se ještě chvíli snažila babičku přesvědčit, aby si to rozmyslela. Dokonce se nabídla, že by hned také mohla vydrhnout

EXODUS

podlahy, aby jí dokázala, jak dobře umí pracovat. Uchopila babiččinu ruku a políbila ji. Byla natolik zoufalá, že se v porovnání s tím zdálo její dřívější nadšení neskrývaně falešné, vycítila jsem, že se za ni babička stydí.

Ještě jednou jí opakovala, že ji to moc mrzí, ale že pro ni žádnou práci nemá. Všechny mé děti už jsou dospělé, vysvětlovala jí. Teď už v domě zase tolik práce není. Kdyby tu ale na sebe nechala telefonní číslo, možná by ho mohla předat svým dcerám a ty třeba budou mít zájem. Nic jí ale slíbit nemohla.

Uklízečce to dodalo alespoň nějakou naději. Vzala si od Bubby tužku a papír a pečlivě na něj zapsala všechny své údaje. *Jsem levná*, ujistila ji, *beru pět dolarů*.

Opatrně jsem za ní zavřela dveře, zatímco ona se stále dokola loučila a toužebně se ohlížela za ženou, která mluvila jejím jazykem a která pamatovala stejnou starou zemi. Možná by od ní mohla očekávat větší solidaritu, kdyby nebylo generace jejích rodičů, kteří ji sami nedokázali projevit, pomyslela jsem si. Poté, co žena odešla, zůstala Bubby ještě nějakou chvíli sedět za kuchyňským stolem a v klidu si dopíjela svou kávu. V koutcích úst se jí zrcadlil jemný úsměv. Toužila jsem zjistit, na co myslí, ale zeptat jsem se samozřejmě nemohla.

Zatímco Bubby stále ještě mlčky seděla na své stoličce, pustila jsem se do skládání kuchyňských utěrek a přemýšlela, koho mohu v tomto scénáři lépe ospravedlnit. Zda svou babičku, která se ke *gójovi* chovala mile a ušetřila tu ženu ponížení, které s sebou práce uklízečky přináší, nebo její sousedky, které se zadostiučiněním dohlížely na to, aby byla jejich toaletní mísa pořádně vydrhnutá a schodiště pečlivě vytřené. Měly přímo zvrácenou

radost z toho, jak se historické poměry zvrtny. Jako dítě jsem byla přesvědčená, že se jedná o efektivitu. Předpokládala jsem, že babička tak vykonává svou vlastní rafinovanou verzi spravedlnosti.

Nyní už se na ten příběh dívám úplně jinýma očima. Uvědomila jsem si, že to byl babiččin vnitřní konflikt mezi touhou po milosrdenství a děsivými, přesto však lidskými pudy, které se v sobě snažila potlačit. To, jak se tenkrát zachovala, nelze zaškatulkovat jako jedno nebo druhé. Byl by to příliš zjednodušený pohled na věc, kdybychom prohlásili, že byla buď milosrdná, nebo pomstychtivá. Na Bubby byla nejúžasnější právě její složitá a tajemná osobnost. I když navenek nedávala nic znát a vždy dokázala zachovat svůj klid a vyrovnanost, působily v ní všechny tyto síly současně. Jako dítě jsem byla svědkem tichých dramát, která se kolem ní odehrávala. Jedním z nich bylo například každoroční setkání s přítelkyní Edith. Prožily společně krutá válečná léta v otrockých pracovních táborech, ale Edith si zvolila světský život v Chicagu po boku nežidovského manžela. Do New Yorku se pravidelně vydávala pouze za účelem tajných setkání s mou babičkou, která se odehrávala pokaždé v té samé hotelové lobby a jejichž diskretnost hraničila téměř se špionáží. Dalším příkladem byl její boj o záchranu jediné zahrady ve Williamsburgu. Podařilo se jí dědečka přesvědčit, že vzhledem k tomu, že jim zahrada dokázala zajistit dostatečné množství květů na tradiční letniční květinovou výzdobu domu, nebyla pečlivá údržba jejich malého pozemku žádným rozptýlením od duchovních záležitostí, nýbrž sama o sobě spíše aktem služby duchovní. Všechno to, co si v životě vybojovala, a všechna její tajemství zůstanou navždy ukryta v mém nitru, tak jako zůstávají dětem v paměti

EXODUS

pohádky, na kterých vyrůstaly. Přehrávám si ty příběhy ve své dospělé mysli pořád dokola a hledám klíč, který by mi umožnil proniknout do nitra ženy, jejíž vzor mě nevědomky formoval.

Učitelé nám tvrdili, že být Židem znamená mít v sobě *zelem Elohim*, kousek Boha. Bubby však trvala na tom, že naši odlišnost potvrzuje právě přítomnost druhých. Vyznělo to tak, že kdyby nás ostatní přestali nenávidět, už bychom nebyli Židy.

V mé komunitě však nešlo jen o to být Židem, ale o to, jakým Židem jste, protože zde byla nekonečná možnost variací. I když jste byli třeba Aškenázové, stále jste mohli patřit k nějaké menší a specifitější skupině a mezi každou z nich existovaly poměrně dost velké rozdíly. Mohli jste tak patřit třeba ke skupině haličských, litevských nebo německých Židů. A pak zde byli Židé, kteří nepatřili k Aškenázům jako třeba Sefardové, Mizrachimové, Bukhariáni, jemenští a perští Židé... Ti všichni měli pravděpodobně mnohem více židovské DNA než kdokoli z nás, přesto jsme se s nimi však nesměli míchat. V naší komunitě ve Williamsburgu žilo několik uprchlických rodin, které pocházely z míst, jako je Kazachstán, Jemen, Argentina nebo Írán. Ale ani ti, jejichž předkové ještě před dvěma generacemi žili v Evropě, nemohli být jako my, protože se za tu dobu vzdálili tradici. Během těchto dvou generací byl význam židovství redefinován, a oni si tak dlouhé časové období nemohli nikdy vynahradit. Válka rozdíly mezi námi ještě prohloubila. Nyní každá jednotlivá sekta přijímala pouze příslušníky stejného, neposkrvněného původu, přeživší, jejichž rodová linie vedla až do konkrétního města nebo regionu. To vaše rodová linie rozhodla, kam patříte. Přirozeně jste mohli vstoupit

do manželského svazku pouze s osobou ze stejného rodu, takže když jste zplodili děti, měly jasně ohraničený rodokmen. *Štetl*, tedy židovské městečko, tak nadále žil v krvi těchto dětí. A tak stále ještě existují města jako *Bobov*, *Vyžnice*, *Kluž*, *Sanz*, *Pupa* nebo *Gur*, neboť potomci jejich obyvatel nezapomněli, odkud pocházejí. Svůj genetický rezervoár si tak opětovně vytvořili v segregovaných brooklynských čtvrtích, jejichž hranice sice nejsou viditelně označené, ale přesto se vryly do našeho kolektivního vědomí a definují naši orientaci v čase a v prostoru.

Štetl, ke kterému jsme patřili my, je Satmar, pojmenovaný podle vesnice, poblíž které vyrůstali moji prarodiče a ke kterému díky této historické blízkosti přirozeně patřili. Satmaři si nyní také zakládali na tom, aby vše zůstalo v rodině. Strýcové si brali své neteře a bratrance své sestřenice. Náš genofond se tak neustále zmenšoval a kruh kolem nás se postupně uzavíral. Naši sousedé odvedle, Halberstamovi, byli synem a dcerou dvou bratrů, a když se jim postupně narodilo sedm dětí z devíti s cystickou fibrózou, zdálo se, že si toho mocní konečně všimli. Museli to začít řešit.

Zahájili tedy testovací program. Když mi bylo asi patnáct, přišli k nám do školy lékaři v bílých pláštích a ve třídě si na ošuntělé lavici vybalili krabice s vybavením. My jsme se postavili do fronty, aby nám postupně jednomu po druhém mohli nabrat krev. Když na nás přišla řada, museli jsme si vyhrnout rukáv a tvářit se před ostatními spolužáky statečně, zatímco nám injekční jehla propíchovala kůži a zkumavka se plnila naší krví. Až nám rodiny o rok později začnou domlouvát sňatek, lékaři budou mít možnost nejdříve analyzovat náš genetický profil.

EXODUS

Program se jmenuje *Dor ješorim* neboli „pokolení přímých“. Abychom si mohli i nadále udržet tradici uzavírání sňatků pouze v rámci naší skupiny a zůstali izolovaní od ostatních, museli jsme mít jistotu, že si mezi sebou nebudeme předávat nejrůznější choroby. Takže když pro nás vybrali budoucího partnera, porovnali nejdříve naše geny, aby se ujistili, že nejsme nositeli stejných mutací. Naše profily měly být podobné, ale zase ne příliš. Nikdy nám však nikdo neřekl, co všechno z naší krve zjistili. Tyto informace zůstaly pod přísnou ochranou uloženy v bance. Dostali jsme pouze číslo, které jsme si mohli nechat porovnat s jakýmkoli jiným číslem. Po porovnání obou čísel se nám dostávalo pouze suché odpovědi: ano nebo ne.

O dva roky později jsem sama do banky telefonovala, abych jim předala své identifikační číslo a číslo svého potenciálního manžela. Se zatajeným dechem jsem čekala na odpověď. Odjakživa mě totiž nahloďávaly obavy, že přijdou na něco nepatřičného. Na něco, co by vysvětlovalo, proč jsem taková, jaká jsem.

„Mazel tov!“ popřáli mi místo toho. „Budete mít kupu zdravých dětí.“

A to bylo asi tak všechno, na čem záleželo. Pokud v mé krvi našli něco, co nesedělo, ani slovem se o tom nezmínili.

...

V jidiš existuje slovo, které jsem v dětství slychávala až příliš často a které ve mně vyvolávalo pocity napětí: *jichus*. Význam tohoto slova spočívá především v tom, že určuje vaši pozici v hierarchii a tomu odpovídající společenské postavení. Pro mne však

mělo hrůzný podtext, neboť mi pokaždé připomnělo, jak nejistá a oslabená je v tomto smyslu má pozice. Byla jsem odsouzena k nekonečnému souboji, abych neklesla jako sediment až na samé dno naší společnosti.

Slovo *jichus* pochází z běžného a neškodného hebrejského výrazu pro „příbuzenské vztahy“, ale v jidiš vyjadřuje spíše cosi jako „vznešený původ“. Tímto slovem se tedy přisuzovala jednotlivci jeho hodnota na základě toho, kdo byli jeho předkové. Rodiny s *jichus* se v naší komunitě těší záviděníhodnému společenskému postavení. Je to cosi jako naše verze aristokracie. Takové rodiny si své neposkvrněné genetické linie velmi považují a předkládají ji dohazovačům jako důkaz, že si jejich synové a dcery zaslouží jen takové nabídky k sňatku, které odpovídají jejich vznešenému původu. Má vlastní spojitost s jakýmkoli rodinným původem, který jsem si kdy mohla nárokovat, byla zpřetrhána skandálním krachem manželství mých rodičů. Následný chaos naši rodinu navždy poskvrnil a potrhál naše společné plátno, jehož vazby závisely na neporušených svazcích a nepřerušovaných liniích.

Když mi bylo čtrnáct a chodila jsem do deváté třídy církevní dívčí školy, projektem roku bylo sestavení a prezentace vlastního rodokmenu. Když nám to během prvního školního týdne oznámili, zmocnila se mě panika. Po škole jsem utíkala domů jako splašená, a když jsem konečně dorazila do babiččiny kuchyně, měla jsem slzy na krajíčku. Ten projekt byl předzvěstí mé zkázy. Už jsem si představovala to ponížení, až ostatní dívky ve třídě odprezentují své proslulé, neposkvrněné a precizně vypracované rodokmeny. A já budu nucena vystavit veřejně na odiv všechny neúspěchy naší narušené rodiny.

EXODUS

Bubby stačilo, aby se na mě jen podívala a okamžitě odložila váleček mletého masa, ze kterého se chystala dělat fašírku. Pořádně si umyla ruce a ze skryše nad kuchyňskou skříňkou vytáhla papírový sáček. Měla v něm tajné zásoby kandovaného pomeranče v čokoládě, které si schovávala pro případy nouze, přesně jako byl tento. Beze slov mi jeden podala a do druhého se zakousla ona sama. Zamyšleně jsem ji pozorovala, jak žvýká, a čekala jsem, co vymyslí.

„Technicky vzato, každý máme trochu *jichus*,“ řekla. „Podívej se pořádně na rodokmen kohokoli a alespoň na nějakého malého rabína nebo světce nižší úrovně tam narazíš. Vsadím se, že když zapátráme dostatečně hluboko do minulosti, najdeme tam tolik rabínů, že se s nimi nemůže chlubit ani Mime-Gitl Rokeach.“ Zativtkovala, aby mě alespoň trochu uklidnila. Obě dvě jsme velice dobře věděly, že na Mime-Gitl nemáme. Podle všech zákonů logiky by sice popularita někoho s tak nízkým čelem měla trpět, jí ale její rabínské „konexe“ zaručily, že ji prestiž doprovázela na každém kroku.

Bubby sice chápala, proč tak panikařím, ale nechávalo ji to klidnou. Strach z nepřijetí rozhodně nebyl její problém. Její svět byl vymezen zdmi našeho pozemku a dokud měla svou kuchyň a svou zahrádku, nikoho a nic jiného nepotřebovala. To já jsem se každý den zoufale snažila všem dokázat, že jsem něčeho hodna. V té době jsem byla ještě moc mladá a naivní a myslela jsem si, že jen tak dosáhnu vnitřního klidu, po kterém jsem tolik prahla.

„Napíšu strýcovi, který pomáhal domluvit svatbu tvých rodičů,“ uzavřela to Bubby, zatímco stále přežvykovala kandovaný pomeranč. „Ten ti pomůže doplnit rodokmen z matčiny strany.“

V tu chvíli bych ji nejraději ze všeho objala, ale neodvážila jsem se to udělat. Vlastně jsem ji nikdy neobjala a nikdy už ani neobejmu. V našem světě se prostě něco takového nedělá. Kdybych to nepsané pravidlo porušila, jistě by jí to nebylo příjemné a dost možná bych ji tím i vylekala. Jakékoli projevy náklonosti se u nás považují za nebezpečné. Pokud dáte někomu najevo, jak moc je pro vás důležitý, zvýší to jistě pravděpodobnost, že vám ho vesmír vezme, až nastane čas trestu.

V tom okamžiku jsem si uvědomila, jak moc ji mám ráda. Dokázala mi, že jí na mně záleží, a na to nemohu nikdy zapomenout. Pomohla mi zaplnit tu zející prázdnotu ve mně, která žadonila o kořeny, o co nejvíce kořenů, které by se zaryly do země, a já konečně získala pocit, že už se mnou nepohne ani ten nejsilnější vítr.

Následovaly měsíce pečlivého výzkumu. Pronásledovala jsem svého dědečka na každém kroku se zápisníkem a perem v ruce a vypyťovala se ho na jeho minulost. On však bohužel na většinu mých otázek odpověď neměl, protože dokud ještě žili jeho blízcí, byl příliš mladý a naivní na to, aby jim sám kladl důležité otázky. Tehdy jsem si velice dobře uvědomila, že dokud jsou naši blízcí naživu, bereme jejich přítomnost jako samozřejmost. Ztráta celé generace se stala životní lekcí i pro mne, a tak jsem byla pevně rozhodnutá nepromarnit už ani minutu z času, který mi ještě zbýval s těmi, kdo mě jednoho dne opustí. Potom už nebudu mít komu klást otázky. Dědeček mě nakonec netrpělivě odkázal do zanedbaného archivu plného zažloutlých listů papíru ve své přízemní kanceláři. V několika místnostech zde skladoval všechnu minulost, k níž se nikdo nechtěl vracet. Prohrabávala jsem se

EXODUS

tam krabicemi plnými vybledlých dopisů a křehkých dokumentů s mokřými skvrnami. Na jejich základě jsem mohla formulovat další otázky a těžkou rukou potom sepisovat dopisy v jidiš nově objeveným vzdáleným příbuzným a bývalým sousedům, kteří, jak se zdálo, si od minulosti snažili držet co největší odstup. Postupně se mi vracely zdvořilé, i když trochu zdráhavé odpovědi, a já jsem mohla začít formovat strom života naší rodiny. Bubby měla nakonec pravdu: každý strom jednou přinese dokonalé ovoce. Asi o sedm generací zpátky se v rodokmenu dědečka babiččiny babičky objevil jeden *lamed-vav'nik*.

To byl vrcholný objev mého bádání, i když se posléze objevili i další světci nižší úrovně, přesně jak Bubby předpověděla, jako třeba talmudistický mudrc Amram Chasida, válečný hrdina Michoel Weissmandl z dědečkovy strany a další maloměstští rabíni, kteří sepsali stručné svazky liturgických textů, jež se nacházely jen v knihovnách nejzanícenějších sběratelů. Bubby se už dříve přede mnou zmínila o možnosti, že by v její rodině mohl být *lamed-vav'nik*. Vyprávěli jí o něm, když byla ještě malá, a ona mi ty příběhy často opakovala. Nikdy si však nebyla jistá, zda doopravdy existoval, a pokud ano, zda byl skutečně jejím předkem. A tak jsem se pustila do rekonstrukce zapomenutých vazeb v řetězci, který je spojoval.

Lamed-vav'nik byl tím nejdůležitějším, čeho jsem se mohla dopátrat. Jako kdybych si vytáhla žolíka – kartu, která přebíjí všechny ostatní. I naprosto bezvýznamný původ by dokázal zastínit rodokmen nejváženějších rabínských rodů, pokud by se v něm v některé z minulých generací objevil jeden ze třiceti šesti skrytých světců.